

L'Espanya del basco-espanyolisme segons Fusi

EL TEMPS reproduceix l'article que Ernest Lluch va publicar a la revista 'Pasajes' de la Universitat de València en el número de maig-agost de 2000. Lluch analitza el llibre de Juan Pablo Fusi 'España, la evolución de la identidad nacional', i aporta reflexions sobre el tema.

El basc Juan Pablo Fusi Aizpúrua té una formació originària d'historiador redoblada pel seu treball sobre el gran universitari divulgador Raymond Carr. La seva primera etapa es basà en les hemeroteques (i no en llibres, xifres i documents) en una inclinació que en converses amb Julio Caro Baroja, el solitari de Vera, considerava, repetidament, negativa a la llarga. Això és el que féu exclamar a Caro quan s'assabentà del seu nomenament com a director de la Biblioteca Nacional: "Què bé! Així s'adonarà que hi ha més lletra impresa a banda de la dels periòdics". Però a la llarga, Fusi ha anat deixant relativament, fins i tot, aquest enfocament parcial per passar a l'assagisme. Diem relativament perquè en el seu llibre, que comentarem, la part que conté alguna innovació positiva dona la impressió que està fonamentada en l'estudi de la premsa (pp 189-213). Mostra de la seva evolució cap a l'assagisme és la comparació de la biografia que va fer sobre Francisco Franco amb la manufacturada, amb major aparell investigador, per Paul Preston. El seu menor enfocament crític en relació amb el dictador és una segona diferència, encara que no és ara la més rellevant. L'*Espana* de Fusi encaixa perfectament, fora de les pàgines que he indicat, en un assagisme basat més en altres assagistes que en historiadors.

La seva principal influència és la del gran prosista en castellà i estiuiejant a San Sebastià, José Ortega y Gasset. Si deixem al marge Carles I i Felip II, és l'autor més citat, amb 24 mencions que,

Segons Lluch, a les lletres de Fusi els falta investigació i els sobra assagisme.

en sentit estricto, podrien augmentar, ja que l'assagista de Madrid impregna tot el llibre de Fusi. Una influència que quan està acabant la seva *Espana*, Fusi es veu obligat a reconèixer: "La idea, per exemple, que Ortega y Gasset exposaria en *La Redención de las provincias*, l'assaig que tantes vegades ha estat citat en el llibre, escrit en 1927 i publicat en 1931, era l'organització d'Espanya en deu "grans comarques", terme que encunyà per camuflar el de regió" (p. 246). La segona influència és la d'Unamuno, amb 19 citacions i la tercera la de Ganiwet, amb 14. La d'Azorín ve a continuació amb 10. Tan considerable influència ens mereixeria, sorprenentment, un judici més favorable que el del mateix Fusi quan els titlla d'allunyats de la "física racional": "la mateixa historiografia -el millor d'aquesta, a més- acabà impregnant-se d'aquell tipus de reflexió quasi

metafísica que inspirava l'assagisme de Ganivet, Unamuno i Ortega" (pp. 14-15). La reflexió "quasi metafísica" està allunyada del mètode de l'historiador racional, per la qual cosa no és estrany que la professió originària de Fusi quede molt difuminada: Carr (2 citacions), Domínguez Ortiz (6), Elliott (2), Jover (1) i Vicens Vives (4). No em sorprèn que el millor analista del dany que l'assagisme ha representat per al coneixement de Castella, Jesús García Fernández, no hi aparegui ni citat en la bibliografia. Vaja, una altra vegada, la meua admiració cap al gran catedràtic de Valladolid a qui em va introduir Felipe Ruiz Martín, també oblidat per Fusi. Els autors presents són els que "*les duele Espana*" fins a convertir-se en la seva dedicació professional –contra el qual es va erigir "*me huele Espana*" per falta d'aigua corrent i de dutxa–. Té raó Fusi quan, amb una frase contundent, afirma: "Ortega, en general, s'ocupava d'Espanya" (p. 247).

Fusi recalca un altre concepte amb el qual estic absolutament d'acord, la importància dels bascs en la definició del nacionalisme espanyol: "bona part de la intel·lectualitat basca dels anys 1900-1936... fou basco-espanyolista, no nacionalista (basca)" (p. 235). En suport de la seva tesi addueix noms com Unamuno, Baroja, Maeztu, de Basterra (p. 235) i Vázquez de Mella i Víctor Pradera (p. 241), als quals afegiria també per tenir ressonàncies actuals Marcelino Oreja. Personalment, penso que a partir de 1980 s'ha constituït un grup amb característiques semblants que es distingeix per haver passat a residir majoritàriament a Madrid, haver format part de bandes armades (Jon Juaristi, Mikel Azurmendi, Patxo Unzueta, Mario Onaindía) o per defensar la dictadura del proletariat o els principis ideològics de l'anarquisme (Fernando Savater). La majoria, en la maduresa en 1978, no votaren a favor de la Constitució espanyola. El conegut, amb maldat, com el "filòsof de tot a 100" es va distingir pel seu "ni sí, ni no, sinó tot el contrari". Juan Pablo Fusi pertany a aquest grup sense antecedents fora del terreny democràtic i això el situa en un terreny molt més liberal o, per dir la veritat, del tot democràtic. Les connexions del grup, en-

"Ni els nefastes assassins d'ETA que han aprofitat per alimentar tant el nacionalisme espanyol recorden drames com els que s'han viscut i he viscut als Balcans."

cara que són evidents, no són ocultades. Així, Jon Juaristi dedica a Juan Pablo Fusi el seu últim llibre, *El bosque originario*, la qual cosa, en la segona edició, no és inconvenient perquè hi figuri una faixa amb un clar "magistral" signat, podria ser una altra cosa?, pel mateix Fusi. Fins i tot, podria dubtar-se si allò de magistral es refereix al llibre o a la dedicatòria. S'haurà d'estudiar el que uneix ideològicament el grup, així com la xarxa de citacions, recensions i elogis i, per últim, els mitjans de suport comuns que es van esquitllant cap a les tres primeres lletres del diccionari. No continuarem en aquesta línia encara que abans volem deixar formulada una tesi: prop d'un 50% del nacionalisme espanyol entre 1900 i 1936 i entre 1980 i 2000 ha estat formulat per bascos espanyolistes en general traslladats a Madrid. Del 5% que representa la població basca en el conjunt d'Espanya quasi la meitat procedeix del bagatge intel·lectual de l'espanyolisme.

Fusi, insistim, en la seva versió més suau, situa sense cap dubte Espanya com una nació i els seus components com a regions. Fins i tot abusa de l'ús constitucional de la paraula "regió" o "regional". Així, en la pàgina 261 les utilitza en 11 ocasions en 34 ratlles. La freqüència no és superior perquè no apareixen aquests dos termes en una frase de 10 lí-

nies dedicades al "Movimiento por la Autodeterminación y la Independencia del Archipiélago Canario", cosa que recupera amb quatre utilitzacions de "regió" o "regional" en una frase de 7 ratlles. Aquest costum el porta fins a tal punt que no utilitza mai la paraula, també constitucional, "nacionalitat". D'aquesta manera, s'arriba a la conclusió, si es camina de la mà de Fusi, que la Constitució espanyola utilitza la paraula "nacionalitat" debades o que li molesta que el terme aparegui en el text. Això podria donar la impressió que la Constitució diu inutilitats. D'altra banda s'ha de recordar que els estatuts d'autonomia formen part del "bloc de constitucionalitat", per la qual cosa en Fusi es pot arribar a la conclusió que hi ha un lliscament cap a l'exterior de la Constitució espanyola. Fins fa poc els qui hom considerava "basco-espanyolistes, no nacionalistes (bascs)" han afirmat que no eren nacionalistes espanyols, cosa que ha trencat l'antic *etako* Jon Juaristi afirmant que era un "nacionalista espanyol de tradició republicana", que no de Marcelino Domingo, suposo. Fusi manté que posseeix "una visió no nacionalista del problema de les nacionalitats i nacionalismes a Espanya" (p. 9), cosa que és una veritat a mitges, perquè no reconeix que existeixen nacionalitats, per dir-ho amb ironia. Abans de fer aquesta afirmació n'ha fet una d'inicial que diu: "aquest llibre vol ser una visió no essencialista de la formació d'Espanya com a nació". Com ho és també que és possible aquest enfocament no nacionalista, com ha demostrat Javier Tusell en un dels seus llibres recents. Aquest rebuig de Fusi de l'essencialisme no evita que citi Unamuno parlant de l'"ànima" i de l'"essència" nacional d'Espanya (p. 9) per passar després a elogiar el llibre de la Real Academia de la Història, *Espanya. Reflexiones sobre el ser de Espanya*, que s'enfronta a la "confusió i distorsió que semblava patir el mateix concepte d'història d'Espanya" publicat en 1997" (pp. 31-32) i que va rebre el Premio Nacional de Historia. El diccionari de la Real Academia de la Lengua identifica "ésser" amb "essència", amb la qual cosa aclareix les coses en relació a allò que es pensa i a allò que és "inalterable". Fusi i l'Acade-

Ernest Lluch era un gran amant del País Basc, especialment de Sant Sebastià, on passava llargues temporades. Amb l'alcalde d'aquesta ciutat, Odón Elorza, l'unia una gran amistat.

mia han manufacturat dos llibres essencialistes, cosa que neguen primer i confirmen quan entren en matèria.

Els temors de Fusi davant l'aplicació autonòmica de la Constitució espanyola són tan greus que pensa que "la possibilitat d'una 'balcanització' del país, una expressió que s'utilitzà en aquell moment, era, doncs, real" (p. 270). Ni els nefasts assassinats d'ETA que han servit per alimentar a bastament el nacionalisme espanyol contemporani recorden drames com els que s'han viscut i he viscut als Balcans. Un dels drames que els "austro-hongaresos" sentim un poc més en la nostra sensibilitat i que per això no els confonem amb un desordre en la petició d'autonomies (Cantàbria, Lleó, Segòvia) que es va produir sobretot en allò que coneguèrem com Regne de Lleó i Castella la Vella. Un desordre que si no es vol excitar els ànims no té res a veure, gràcies a Déu, amb una "balcanització" i sí amb el desig de mantenir les diputacions provincials. Els qui més al·ludiren a aquest dramatisme, i vaig sofrir algunes conseqüències personals per això, foren els qui van donar suport al colp d'estat de febrer de 1981. Fusi, molt allunyat d'aquests intents, com hem dit amb molta claredat, hauria de vigilar l'ús de termes dramàtics per no introduir confusions.

Abans d'examinar el nucli teòric del

llibre de Fusi, vull fer una referència a la manca de pulcritud, per utilitzar un terme que atribuïren The Beatles al seu suposat avi, pel que fa a l'ús de la llengua catalana al caire del menyspreu. Així l'arquitecte modernista i polític Puig i Cadafalch és anomenat sistemàticament "Puch", que és una reputada marca de motocicletes. L'historiador, que encara viu i per molts anys, Josep Termes Ardèvol es citat com "Joseph Termes Armengold". El "Joseph" francès es atribuït també al bisbe Torres i Bages, encara que es castellanitza el títol de la seva principal obra i es canvia el segon cognom per "Bagés". La llista s'allarga amb un llibre tan significatiu com el que va iniciar la renaixença normalitzant el títol original de *Lo gayté del Llobregat*. Es pot dir "Luis Vives" a un gran valencià, però és més habitual i correcte anomenar-lo Juan Luis Vives. Un dels primers gramàtics del català, Josep Pau Ballot, veu com es confon el seu nom amb el primer cognom. Un bisbe anomenat Josep Morgadas tornarà a ser "Joseph" i Pere Muntanyola es convertirà en "Muntanyola". Algú tan relativament conegut com el poeta Salvador Espriu s'ha convertit en "Espriú". A l'arxiduc Carles d'Àustria no se li reconeix el títol de Carles III que ostentà des de 1704 fins a 1715 i per als legitimistes fins a 1725. Interrompo la llista que es podria allar-

gar fins a incloure-hi tots els autors de noms catalans. Perquè, com veurem, les imprecisions arriben fins a qüestions de fons.

Penso que en l'orientació orteguiana de Fusi hi ha una novetat en relació al mestre de Madrid, al qual admiro, però al mateix temps coincideixo, ah!, amb algunes afirmacions de Lukács sobre els seus autoritarismes ideològics. Aquesta novetat és la seva concentració en un segle en el qual Ortega se sentia estrany com era el XVIII. Això no vol dir que estigui d'acord amb Fusi en l'estranya i peculiar idea que d'il·lustració "sols n'hi va haver durant el regnat de Carles III entre 1759 i 1788" (p. 125). L'aportació de Fusi, en canvi, es basa en el fet que "ni Castella ni les castes ni la mística: el reformisme il·lustrat articulà la nació espanyola" (p. 125). Encara que reconeix, contradictòriament, una primera il·lustració, amb Feijoo i Mayans, en la primera meitat de segle. L'articulació de la "nació espanyola" es basa, segons Fusi, en dues reformes. La primera i la segona foren "la unificació dels diversos regnes que intregaven la monarquia" (p. 130) i la supressió dels "furs i les corts" perquè prestaren suport a l'arxiduc (per a Fusi) i Carles II (per a mi). Atribueix aquestes reformes al suport a un dels dos pretendents, i no, com va succeir, al suport a qui, al seu torn, prestava suport a les constitucions i als furs de la Corona d'Aragó. Cosa òbvia per a tothom després de les derogacions militars de les institucions d'Aragó i València.

Fer passar per "reforma" una imposició militar és difícil. Les 35.000 bombes que van caure sobre la ciutat de Barcelona i la derogació per "dret de conquesta" segons el terme encunyat per Felip V de Castella i IV d'Aragó, són difícilment assimilables al concepte, sempre pacífic, de reforma. Hi hagué un "dret de conquesta" i, com ha descrit l'alacantí Enrique Giménez, es va reduir tot militarment i per a 100 anys com a mínim fins a aconseguir una "única llei". La paraula reforma és una ocultació, per ser suaus. Un parany, si no ho som. Si es parteix de la realitat de la història s'hauria de canviar la frase de Fusi "el reformisme il·lustrat articulà la nació espanyola" (p. 125) per "la victòria militar

de 1707-1715 i el militarisme posterior articularen la nació espanyola". La guerra continua sent la gran comare de la història quan les llibertats, per limitades que fossin, són arrasades pel despotisme absolutista. No en va, fins i tot Lluís XIV escrigué al seu nét Felip V de Castella i IV d'Aragó recomanat-li menys unitarisme i més corts. Durant tot el segle XVIII tocava un soldat per entre 12 i 25 catalans. Els soldats "articulaven". L'ús de la força que s'oblida en la Guerra de

Quina via va ser, al capdavant, la més il·lustrada? Quina va ser la que va tenir més llibertat i menys morts? Sí, camuflant l'ús de la violència. Fusi "articula la nació espanyola" en la primera meitat del segle, el que ocorregué en la segona meitat del set-cents no ho construeix amb notòria pulcritud, valgui una altra vegada la paraula. Quan parla de Catalunya cita el *Diccionario catalán-castellano-latino* de Félix Amat quan els seus autors foren altres tres, Esteve, Bellvit-

més pròpies, és de l'única cosa que se'n desprèn la prosperitat i força del tot de la Nació". Penso que ben llegida, i tenint en compte el context històric, no era precisament el de la llibertat d'expressió, la frase ens condueix més a una monarquia composta que a la unitària vigent.

Per acabar vull mostrar que, com és habitual en el nacionalisme espanyol (Escudero i Tomás y Valiente així ho digueren), Fusi solament valora l'obra de Martínez Marina sobre les Corts castellanques en la preparació de les Corts de Cadis, mentre que oblida l'obra d'Antoni de Capmany sobre les d'Aragó. Una segona mostra d'aquesta visió castellana és l'elenc que Fusi proporciona de "gustos cosmopolites" (p. 124): dóna 33 exemples artístics i arquitectònics, però tots són de Madrid (p. 283). El cas basc mereixeria un tractament més a fons. El més rellevant, penso, és l'absència del liberalisme foralista, que fou el que mantingué la defensa dels furs molt abans que els carlistes ho fessin, que solament se la plantejaren arran de la pressió liberal i, posteriorment, de la del nacionalisme basc. La mateixa absència de les recents aportacions de Miguel Herro de Minón i d'Alfonso de Otazu y Llana és ben significativa. Com ho és l'oblit del fet que la participació en les eleccions liberals en el segle XIX fou clarament inferior a l'experimentada en l'anterior etapa foral, la que els liberals basco-navarresos coneixien perfectament.

L'*Espana* de Fusi Aizpúria és, en conjunt, una obra d'assaig sobre el nacionalisme espanyol que té les arrels en la generació del 98 i especialment en Ortega i Gasset. La perspectiva de l'espanyolisme basc és també visible, així com una acceptació no del tot plena de la Constitució espanyola. El tarannà de l'autor destaca de l'habitual d'altres coincidents perquè és més obert, menys desqualificador i més dialogant. Amb més investigació i menys assagisme de segur que hi hauria un major acostament al no nacionalisme i als altres nacionalismes. L'abandonament, "a priori" del concepte d'"identitat nacional" ho facilitaria, però desapareixeria així el subtítol del llibre.

"El 50% del nacionalisme espanyol entre 1980 i 2000 ha estat formulat per bascos espanyolistes en general traslladats a Madrid."

Successió en canvi sí que s'evoca a través de l'expressió *manu militari* (p. 263) en la recent guerra civil. El fet que els dos polítics més citats en l'assaig de Fusi fossin el brutal Olivares (16 citacions) i el derogador de furs Cánovas del Castillo (14 citacions) mostra la qualitat de la imposició en la formació de la "unitat nacional". L'ús de la guerra i de la força es converteixen així en el pecat original d'aquesta "unitat nacional" espanyola. Un ús reconegut en la guerra de 1936-1939 per molt recent i amagat en la de Successió.

No en va hi havia dues línies obertes. La d'unificació a l'estil francès, espanyol, prussià o rus o la de l'evolució de les corts i les constitucions com feren Anglaterra i Holanda. No és sorprenent que els quatre territoris de la Corona d'Aragó tinguessin com a mirall, precisament Anglaterra i el Països Baixos.

ges i Juglà. Assegura que "en 1780, aparegué l'obra *Discurso sobre la Agricultura, Comercio e Industria*" quan no va ser publicada fins el 1997 (!). Fusi afirma a més que en el *Discurso* "es demanava que la 'Provincia', és a dir, Catalunya, pogués tenir les regles i normes que li permetessin contribuir decidivament a la prosperitat i progrés de la 'Nació', és a dir, d'Espanya" (p. 152). El text de referència diu que cada part d'Espanya a l'estil de la monarquia perduda d'abans de la guerra havia de funcionar "al seu aire". Que jutgi el lector el que pensava l'única institució catalana supervivent, la Junta de Comerç: "Cada provincia té la seva extensió, la seva població, el seu caràcter, els seus costums, la seva constitució física i les seves proporcions conduents als seus beneficis particulars, i de saber prescriure les regles oportunes que a cascuna li siguin